

kenarında bunu Cevşen-i Kebîr'e nisbetle Cevşen-i Sagîr diye nitelendirmiştir. Hz. Peygamber'e isnat edilen rivayette cevşen duası zırhla bağlantılı gösterilmekle birlikte küçük veya büyük diye vassıflandırılmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki "kebir" ve "sagîr" ayırımı İbn Tâvûs'la başlamıştır.

Cevşen-i Sagîr'in de Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası mevcuttur (*el-Cevşenü's-şagîr*, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1986/5, vr. 77<sup>b</sup>-83<sup>a</sup>). Duanın gerek isnadı gerekse faziletlerine dair rivayetler Cevşen-i Kebîr ile aynıdır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*el-Cevşenü'l-kebir* (*Mecmû'atü'r-resâ'îl* içinde), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1986/4, vr. 62<sup>a</sup>-77<sup>b</sup>; *el-Cevşenü's-şagîr* (a.e. içinde), nr. 1986/5, vr. 77<sup>b</sup>-83<sup>a</sup>; Meclîsî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, XCI, 382-402; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Mecmû'atü'l-aḥzâb*, İstanbul 1298, III, 231-261; Şeyh Abbas el-Kummî, *Mefâtiḥü'l-cinân*, Tahrân 1379 — Beyrut, ts., s. 87-100; Ağâ Büzürğ-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânîfi's-Şt'a*, Necef 1936, V, 287; Said Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul, ts., s. 159-160; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 833; Dihudâ, *Luḡatnâme*, X, 158; Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdik", *DİA*, VII, 3.



MEHMET TOPRAK

### CEVÂNÎ

(الجوانى)

Ebû Alî Şerefüddîn Muhammed  
b. Es'ad b. Alî el-Hüseynî  
(ö. 588/1192)

Nesep âlimi ve tarihçi.

525 (1131) yılında Mısır'da doğdu. Dedeleri aslen Musullu olup daha sonra Medine yakınındaki Cevvâniye'ye yerleştikleri için Cevvânî nisbesiyle anılırlar. Cevvânî'nin Alevî, Hüseyinî, Ubeydî, Mâlikî nisbeleriyle anıldığı da görülmektedir. Cevvânî'nin *el-Vâfi*'de (Safedî, II, 202) Mâzenderânî nisbesiyle anılması 588'de (1192) ölen Reşîdüddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Şehrâşûb ile karıştırılmış olmasındandır (İbnü's-Sâbûnî, s. 100-101). Ailesi, Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in torunu Ubeydullah'ın oğlu Muhammed vasıtasıyla Ali b. Ebû Tâlib neslinden geldiklerini iddia etmiştir. Bu aile IV. (X.) yüzyıl başlarında yetiştirdiği âlimlerle tanınmıştır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Cevvânî'nin sekizinci dedesi olan tarihçi Ali b. İbrâhim el-Cevvânî'den rivayet ettiği bazı bilgileri nakletmektedir (bk. *Maḳâtîlü't-ṭâlibiyyîn*, s. 193, 435, 438).

Cevvânî tahsilini babası Ebû'l-Berekât Es'ad b. Ali en-Nahvî, fakih Abdurrah-

man b. Hüseyin b. Cebbâb, Abdülmün'im b. Mevhûb, İbnü'l-Kizânî diye tanınan edip ve kıraat âlimi Muhammed b. İbrâhim el-Kizânî, fakih Abdullah b. Rifâa es-Sa'dî gibi hocalardan tamamladı. Ensâb\* ilmi konusunda daha çok Ebû'l-Hüseyn b. Yahyâ b. Haydare el-Erkatî'den faydalandı. Bir müddet İskenderiye, Dimaşk ve Halep'te kalarak buralardaki ilmî çevrelerle irtibat kuran Cevvânî 556 (1161) yılı sonunda Mısır'da nakîbüleşraf olarak görevlendirildi. Bu makamdan azledildikten sonra Fâtımî sarayında nakîbü'n-nukabâ görevine tayin edildi. Cevvânî'nin ilgisi ensâb ve tarih konularına yönelikti. Çok defa evine çekilerek eser telifiyle meşgul olurdu. Bu çalışmaları yanında öğretim faaliyetlerini de sürdürdü. Murtazâ b. Affî, Yûnus b. Muhammed el-Fârikî, Muhammed b. Mahmûd, Ebû Ali Hasan b. Zühre ve Şâfiî fakihlerinden İbnü'l-Cümmeyzî kendisinden ilim öğrenen talebelerindendir.

Cevvânî Fâtımîler'in yıkılmasından (567/1171) sonra Eyyübîler'in sağladığı imkânlardan da faydalandı. Bu sebeple yazdığı eserlerden bir kısmını onlara ithaf etti. Bu arada Selâhaddîn-i Eyyübî'nin, Cevvâniye'yi kendisine ve nesline tahsis ettiği görülmektedir. Ebû Ali el-Cevvânî Mısır'da vefat etti.

Cevvânî yaşadığı çağda ensâb konusunda en yetkili âlimlerden biri olarak kabul edilmesine rağmen Münzirî onun bir kısım rivayetlerini makbul saymamakta, şeyhlerinin ondan hadis almadıklarını ve kendisine itibar etmediklerini belirtmekte, İbn Hacer el-Askalânî de buna yakın görüşler ileri sürerek yazdığı eserlerdeki tutarsızlıkları örnekleriyle ortaya koymaktadır (bk. *Lisânü'l-Mizân*, V, 74-76).

Cevvânî ilimle uğraşmasından başka şiirleriyle de tanınmıştır. Şam'da kâdikudât Abdullah b. Muhammed b. Ebû Asrûn el-Mevsâlî için yazdığı methiyenin bir kısmı günümüze ulaşmış bulunmaktadır (bk. İbnü's-Sâbûnî, s. 104-105).

Eserleri. Cevvânî'nin çoğu ensâb konusunda olan eserlerinin sayısı on sekiye ulaşmaktadır. Bunlar özellikle Hz. Peygamber, Ali b. Ebû Tâlib, İdrîsiler ve Benî Erkat'in neseplerine dairdir. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Şeceretü Resûlillâh* (*eş-Şeceretü'l-Muḥammediyye*). Selâhaddîn-i Eyyübî için yazdığı bu risâle yayımlanmıştır (İstanbul 1331). 2. *Uşûlü'l-aḥsâb ve fuşûlü'l-ensâb* (*Tuḥfetü'l-ensâb* veya *Tuḥfetün zarîfe ve muḳaddî-*

*metün latîfe ve hediyyetün münîfe fî uşûli'l-aḥsâb ve fuşûli'l-ensâb*). Ensâba dair bazı terimleri de açıkladığı bu eser Hz. Peygamber'in Âdem'e kadar olan nesebini ele almaktadır. Eseri kadî Mücürüddin Abdurrahim b. Ali el-Lahmî en-Nisâbü'rî (ö. 596/1200) için kaleme almıştır (bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 626). 3. *et-Tuḥfetü's-şerîfe ve't-tuḥfetü'l-münîfe*. Hz. Peygamber'in hayatı ile ashaba dair olan bu risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi (Lâleli, nr. 2062/1, 2064, 2065, 8 varak) ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 2759) nüshaları bulunmaktadır. 4. *en-Nuḳaṭ li-mu'cemi mâ eşkele mine'l-ḥuṭaṭ*. Mısır tarihine dair olup izi kalmamış veya harap olmuş tarihî yapılar hakkında bilgi vermektedir. 5. *el-Munşifü'n-nefis fî nesebi Benî İdrîs*. Ebû'l-Hasan İdrîs b. Hasan'ın (ö. 307/919'dan sonra) soyunu kötülemek maksadıyla kaleme alındığı söylenmektedir. 6. *Ġayzu üli'r-rafi ve'l-mekr fî fazli men yüknâ Ebâ Bekr*. Cevvânî bu eserini, Şîa'nın künyesi Ebû Bekir olanlara karşı duyduğu nefreti belirtmek için yazmış ve Eyyübîler'den I. el-Melikü'l-Âdil'e ithaf etmiştir. Eser Hz. Ebû Bekir'le başlar ve künyesi Ebû Bekir olan Âdil b. Eyyüb'un biyografisiyle sona erer (son üç eser için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 626). 7. *Kitâbü'r-Ravzâti'l-enise bi-fazli meşhedî's-Seyyide Nefise*. Makrîzî *el-Ḥiṭaṭ*'ta (II, 440-441) Seyyide Nefise meşhedî hakkında verdiği bilgilerin büyük bir bölümünü bu monografiden nakletmektedir.

Cevvânî'nin ayrıca şu eserleri de kaynaklarda zikredilmektedir: *el-Cevherü'l-meknûn fî zikri'l-ḳabâ'ili ve'l-buḥûn* (İbnü'l-Adîm *Buḡyetü't-ṭaleb*'de bu eserden iktibaslarla bulunmaktadır), *Ṭabaḳâtü'n-nessâbîn*, *Ṭabaḳâtü't-ṭâlibiyyîn*, *Tâcü'l-ensâb ve minḥacü's-şavâb*.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Maḳâtîlü't-Ṭâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1946, s. 193, 435, 438; Yâkût, *Mu'cemu'l-büldân*, II, 175; Münzirî, *et-Tekmilâ*, I, 177-178; İbnü's-Sâbûnî, *Kitâbü Tekmilâti İkmâlî'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevvâd), Beyrut 1406/1986, s. 100-105, 140, 186, 292; Safedî, *el-Vâfi*, II, 202; Makrîzî, *el-Ḥiṭaṭ*, I, 5; II, 440-441; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 74-76; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 43-44; VI, 119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 268, 304, 716; II, 1104, 1975; Brockelmann, *GAL*, I, 451-452; *Suppl.*, I, 626; Kehhâle, *Mu'cemu'l-mü'ellifîn*, IX, 45; Ziriklî, *el-A'lam*, VI, 31; F. Rosenthal, "al-Djâwwânî", *EI*<sup>2</sup> (İng.), II, 501.



MUSTAFA ÖZ